

УДК 351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.8>**О. В. Запорожченко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0496-2605>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри права і соціальної роботи

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

А. М. СупрунORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0437-9137>

здобувачка вищої освіти 4-го року навчання

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Гендерна рівність є однією з невід'ємних складових правової держави та сучасного демократичного і гуманного суспільства. У багатьох країнах світу забезпечення рівних прав чоловіків та жінок є пріоритетним завданням державної політики. Однак є країни, у яких і досі жінки майже не мають прав або їхні права суттєво обмежені. До них належать Афганістан, Іран, Ірак, Пакистан, Ємен та інші.

Кожного року World Economic Forum проводить дослідження індексу глобального гендерного розриву – показника, за яким визначають наявну нерівність між чоловіками та жінками за 14 показниками у 4 сферах: економічна участь та можливості, рівень освіти, здоров'я та виживання, розширення політичних прав та можливостей. За даними Global Gender Gap Report 2024 року у жодній країні світу не досягнуто повної гендерної рівності. Ісландія посіла перше місце, заклавши гендерний розрив на 93,5 %. У п'ятірці лідерів також Фінляндія (87,5 %), Норвегія (87,5 %), Нова Зеландія (83,5 %) і Швеція (81,6 %). Зокрема, Україна знаходиться на 63 місці та закрила гендерний розрив на 72,2 % [1, с. 5, 353]. Отже, актуальним є питання про вивчення проблем та перспектив досягнення гендерної рівності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом, гендерна рівність є об'єктом дослідження багатьох наук таких, як: правознавство, філософія, релігійна філософія, соціологія, політологія, психологія, гендерна педагогіка, історія тощо, що вказує на необхідність різнобічного та міждисциплінарного підходу до дослідження цієї проблеми.

Значний внесок у вивчення поняття «гендерна рівність» та його загального змісту зробили такі вчені, а саме: О. Андрійко, В. Буроменський, Н. Болотіна, Р. Дудник, Н. Грицяк, І. Грицай, Т. Мельник, О. Матвієнко, К. Левченко, І. Лаврінчук, А. Олійник, Н. Оніщенко, О. Остапенко, О. Сулова тощо.

Німецький філософ Е. Фромм розглянув поняття «гендерна рівність» у соціально-філософ-

ському аспекті та обґрунтував можливі негативні наслідки цього явища [11].

Переосмислення статусу жінки в українському суспільстві в різних сферах представлено у роботах Ю. Івченко, О. Кулачек, Г. Резнік (жінка у сім'ї та на роботі); Л. Артеменко, М. Білинської, Н. Гончарук, О. Кулачек, І. Микичак, А. Погорелової, Л. Сергеевої (жінка в приватній та публічній сферах); Л. Дмитрієвої, І. Котюк, О. Костенко, І. Лаврінчук (становище жінки у політиці).

Питаннями щодо реалізації різних аспектів гендерної політики займалися такі науковці, як: М. Білинська, В. Гошовська, М. Канавець, А. Малюга, Т. Марценюк, В. Мироненко, Н. Нижник, О. Руденко, О. Синчак та інші. Особливості діяльності міжнародних організацій (ООН, Рада Європи, Європейський Союз тощо) та розробка ними універсальних стандартів щодо забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок, а також упровадження цих міжнародних стандартів у законодавстві України вивчала Н. Щербак [13].

Перспективи розвитку гендерної політики в системі публічного управління аналізувала Н. Сидоренко [9].

Однією з головних перешкод для досягнення рівності прав чоловіків та жінок на практиці є гендерні стереотипи, особливості та шляхи подолання яких досліджували Л. Андрушко, Г. Бежнар, К. Кисильова, В. Лапшина, О. Літвінова, А. Петрова, О. Уварова, О. Харченко тощо.

Проблеми реалізації гендерної рівності та встановлення справедливості у трудовому праві вивчала Т. Хабарова [12].

Незважаючи на достатньо велику кількість наукових доробок щодо питання досягнення гендерної рівності, воно не цілком розв'язане, тому потребує глибшого аналізу саме поняття «гендерної рівності», окреслення проблем, що є перешкодою для реалізації рівних прав і можливостей чоловіків та жінок і пошук шляхів для їх подолання.

Метою статті є аналіз поняття «гендерна рівність» у правовому та соціально-філософському аспектах, обґрунтування твердження, що «гендерна рівність не має означати однаковість статей», виділення проблем, наявних в Україні, щодо досягнення гендерної рівності та виокремлення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з визначення поняття. У Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» (Розділ 1, ст. 1) наведене таке трактування: «Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [2]. Таким чином, наразі жінки мають такі ж права, що й чоловіки, та можуть вільно і незалежно реалізовувати себе, відстоювати свою громадянську позицію та брати активну участь у житті соціуму.

Проте важливо зазначити, що рівність не означає однаковість. Чоловіки та жінки мають бути рівними у правах та мати рівні можливості, так як вони загалом належать до категорії людей, але важливо, щоб чоловіки та жінки могли проявляти свою індивідуальність та щоб були забезпечені необхідні умови праці відповідно до їхніх особливостей та потреб.

Німецький філософ Е. Фромм також звертає увагу на те, що у капіталістичному суспільстві встановлення гендерної рівності може призвести до зникнення відмінностей між чоловіками та жінками і до стирання протилежностей статей, що стане причиною виникнення проблем у міжособистісній взаємодії між ними, викорінення еротичної любові та відмови від власної індивідуальності. Він вважає, що «подібно до того, як сучасне масове виробництво потребує стандартизації товарів, суспільний розвиток вимагає стандартизації людини, і саме її називають «рівністю»» [11, с. 40]. Тому важливим є правильне розуміння гендерної рівності, щоб це не призвело до відчуження людини від самої себе та втрати своєї гендерної та статевої ідентичності. Навпаки, рівність чоловіків та жінок має стати перспективою та основою для формування цілісності та гармонійності особистості кожної людини, можливості самореалізації у будь-якій сфері професійної діяльності, подолання гендерної дискримінації, побудови демократичного, гуманного, інклюзивного суспільства, в якому всі люди є активними громадянами та можуть вільно виражати свої громадянські позиції.

Загалом, необхідно зазначити, що на сьогодні пріоритетним завданням у діяльності багатьох міжнародних організацій (ООН, Рада Європи, Європейський Союз тощо) є розробка та впровадження універсальних стандартів, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності [13, с. 117].

Основа для встановлення рівних прав чоловіків та жінок і вироблення міжнародно-правового механізму захисту прав жінок була закладена у статті 1 пункту 3 Статуту ООН, у якому зазначено, що «Організація Об'єднаних Націй має на меті: 3. Здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії» [10, с. 7].

Також основними міжнародними документами щодо забезпечення гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок і які підписані та ратифіковані Україною, є: Загальна декларація прав людини (1948); Конвенція Міжнародної організації праці про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951); Конвенція про політичні права жінок (1952); Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957); Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти (1960); Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974); Мексиканська декларація про рівність жінок та їхній внесок у розвиток і мир, прийнята під час Всесвітньої конференції жінок під егідою ООН (1975); Конвенція ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW або Жіноча конвенція) (1979); Конвенція Міжнародної організації праці №156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками (1981); «Довгострокові стратегії поліпшення становища жінок», прийняті на III Міжнародній конференції із становища жінок у Найробі (1985); Пекінська Декларація, прийнята на IV-й Міжнародній конференції із становища жінок (1995); Декларація Тисячоліття Організації об'єднаних націй (2000); Рекомендація № 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень» (2003); Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо забезпечення на практиці гендерної рівності (2009); Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція) (2011); Цілі сталого розвитку 2016–2030 та інші [6].

Головними Законами України щодо забезпечення гендерної рівності є [7]:

- Конституція України (1996);
- Кодекс законів про працю України (1971);
- Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005);
- Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012);

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації» (2014);

– Закон України «Про державну службу» (2015);

– Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» (2017).

Забезпечення гендерної рівності на правовому рівні є дуже важливим кроком для реалізації прав жінками на рівні з чоловіками, проте він є недостатнім для втілення на практиці.

Справа в тому, що в суспільній свідомості є багато гендерних стереотипів та традицій, які є перешкодою для повноцінного забезпечення рівності чоловіків та жінок.

«Гендерні стереотипи – уявлення про соціальні ролі для чоловіків і жінок, базовані передусім на біологічних ознаках. Так звані традиційно жіночі ознаки називають фемінністю (чи жіночністю), а чоловічі – маскуліністю (чоловічністю)» [5, с. 3].

У гендерних стереотипах чоловіки та жінки часто наділяються протилежними рисами. Зазвичай чоловікам приписують активне, творче начало, логічне мислення, легкість у вирішенні проблем, а жінкам – природно-репродуктивне начало, покірність, залежність, емоційність [4, с. 240].

Результатом дослідження А. Петрової щодо проблеми гендерних стереотипів, стало виділення їхніх характерних ознак, а саме [4, с. 241]:

1. Спрощення реальності;
2. Створення складної характеристики з двох трьох пропозицій;
3. Переймання стереотипів від інших людей, мас-медіа, а не формування їх на основі власного досвіду;
4. Приписування конкретній людині певних «меж» через її статево приналежність;
5. «Живучість».

Таким чином, насправді, стереотипи майже зовсім не відображають реальні риси чоловіків та жінок, є певними стандартами, які обмежують можливість особистості проявляти свої індивідуальні особливості та вільно і неупереджено пізнавати інших людей, встановлюють «рамки» для обрання моделі поведінки у сім'ї, у міжособистісних стосунках та у професійній діяльності, а, отже, є перешкодою для досягнення гендерної рівності.

Тепер перейдемо до виділення та опису випадків порушення рівності прав чоловіків і жінок в Україні. В основному, у нашій країні прояви гендерної нерівності спостерігаються у сім'ї, у сфері зайнятості та у сфері публічного управління.

Найбільшим кричущим порушенням прав жінок в Україні залишається домашнє насильство. У січні 2024 року було зафіксовано рекордну

кількість справ про домашнє насильство – 435 за місяць, що на 55% більше, ніж у січні 2023 року, коли було відкрито 280 таких справ [8].

Загалом, у 2023 році в середньому кожного місяця відкривали по 225 кримінальних проваджень щодо домашнього насильства. Для порівняння, у 2020 році таких випадків фіксували по 184 на місяць, а у 2021 році – по 202. Проте, варто зазначити, що багато жінок не звертається до поліції та не телефонує на гарячу лінію, а також, за даними Генеральної прокуратури України, лише приблизно 80% відкритих справ доходить до суду щорічно [8]. Це може бути пов'язано з тим, що у суспільній свідомості досить поширений стереотип, що жінка «сама винна», що над нею було скоєно домашнє насильство.

Ще значно порушуються права жінок в Україні у сфері зайнятості, що проявляється у нерівних можливостях кар'єрного зростання, дискримінації під час влаштування та звільнення з роботи, неповному використанні освітнього та професійного потенціалу жінок. Але найбільшим проявом порушення гендерної рівності у трудовій діяльності є нерівність оплати праці чоловіків та жінок [12, с. 137].

Згідно з даними Global Gender Gap Report 2024, гендерний розрив у цьому році в Україні у сфері економічної участі та можливостей становить 26,3 %. Це означає, що якщо чоловік заробляє 100 грн, то за аналогічну роботу жінка такого ж рівня компетенцій та освіти отримує лише 73,7 грн [1, с. 353].

Наразі науковці виділяють три основні причини меншої заробітної плати жінок у порівнянні з чоловіками [12, с. 138]:

1. Жінки мають менший людський капітал, ніж чоловіки. Це пов'язано з тим, що жінки більше займаються домашньою роботою і мають менше можливостей займатися самоосвітою для здобуття знань і навичок, необхідних для вдосконалення своєї професійної компетенції. Також, вважається, що вони потребують кращих умов праці, через що роботодавцям потрібно більше витратитися для їхнього працевлаштування.

2. Гендерна сегрегація, тобто концентрація чоловіків та жінок в різних сферах діяльності та на різних посадах, що пояснює різницю у заробітній платі.

3. Дискримінація жінок у сфері зайнятості, причиною якої часто є існування у суспільній свідомості гендерних стереотипів. Наприклад, «істинна жінка не прагне кар'єри»; «кар'єра – це доля самотніх жінок»; «у бізнесу не жіноче обличчя»; «жінки недостатньо амбітні»; «керувати повинен чоловік»; «сім'я і кар'єра не сумісні» [4, с. 241].

Порушення гендерної рівності спостерігаються й у сфері публічного управління, що також насам-

перед пов'язано з гендерними стереотипами. Варто зауважити, що ще давньогрецький філософ Платон у своєму трактаті «Держава» розмірковував про ідеальне місто-державу, в якому жінки нарівні з чоловіками беруть участь у всіх справах держави. Але при цьому має бути відсутня приватна власність, сім'я та домашнє господарство, які обмежують можливості жінок щодо активної участі в державному управлінні [9, с. 68]. Тому проблема гендерної рівності серед представників органів державної влади залишається актуальною. Наразі у нашій країні серед народних депутатів Верховної Ради України дев'ятого скликання чоловіків – 316, а жінок – 85, що вказує на актуальність проблеми залучення жінок до управління державою [3].

Тепер перейдемо до виокремлення шляхів досягнення гендерної рівності, що пов'язані насамперед зі зміною суспільної думки щодо гендерних ролей чоловіків і жінок та боротьбою з гендерними стереотипами, що є, на нашу думку, однією з найголовніших перешкод для встановлення реального рівноправ'я представників обох статей.

У ході нашого дослідження було виділені три основні шляхи для досягнення гендерної рівності:

1. Гендерний підхід в освіті, який забезпечує формування позитивного ставлення до гендерної рівності та правильного її розуміння дітьми та молоддю, вироблення толерантності та поваги до статево-гендерних відмінностей, подолання гендерних стереотипів;

2. Використання гендерно чутливої комунікації, тобто мови, в якій відсутні стереотипи щодо чоловіків та жінок, прояви сексизму, а також наявні фемінітиви (наприклад, якщо керівникові необхідно на зібранні звернутися до своїх колег, серед яких є представники обох статей, то варто використати звертання «колеги та колежанки»);

3. Пропаганда гендерної рівності та її правильного розуміння за допомогою засобів масової інформації, уникнення в рекламах гендерних стереотипів та дискримінації щодо статевої приналежності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Отже, гендерна рівність згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» (Розділ 1, ст. 1) у правовому аспекті означає «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [2], а також дійсно є однією з найважливіших складових побудови правової держави та гуманного і демократичного суспільства. У соціально-філософському аспекті гендерна рівність є важливим чинником досягнення особистістю гармонії, прояву власної індивідуальності

та можливості різнобічної самореалізації. Також у статті було обґрунтовано думку, що рівність чоловіків та жінок не має зводитися до їхньої однаковості, щоб не сталося стирання відмінностей статей та відчуження особистості від самої себе. Ще було наведено міжнародні та національні документи, які затверджують гендерну рівність на правовому рівні. Але також було зазначено, що проголошення рівності чоловіків та жінок на законодавчому рівні є недостатнім, адже у суспільній свідомості широко розповсюджені гендерні стереотипи, які є однією з головних причин існування в Україні випадків порушення гендерної рівності у сім'ї (домашнє насилля), у сфері зайнятості та в політичній сфері. У ході дослідження було запропоновано три шляхи досягнення реального рівноправ'я чоловіків та жінок: гендерний підхід в освіті, використання гендерно чутливої комунікації та пропаганда гендерної рівності та її правильного розуміння за допомогою засобів масової інформації.

Подальші пошуки можливі у вивченні механізму виникнення гендерних стереотипів та перевірки на практиці запропонованих шляхів для досягнення гендерної рівності.

Література

1. World Economic Forum Global Gender Gap Report 2024 URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf (дата звернення: 09.07.2024).
2. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 30.07.2024).
3. Кадрове забезпечення народних депутатів України URL: https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadr_zab_dep/ (дата звернення: 04.08.2024).
4. Кисильова К. В. Проблематика гендерних стереотипів сучасного суспільства: питання теорії і практики *Наукові записки. Серія: Право*. Харків, 2023, № 14. С. 238–243.
5. Марценюк Т. Гендер і гендерна рівність URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4c34394b-0499-4415-8240-66d7e6c97312/content> (дата звернення: 02.08.2024).
6. Міжнародні документи у сфері забезпечення гендерної рівності та запобігання насильству щодо жінок, підписані та ратифіковані Україною URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/documents-Mizhнародni-dokumenty-ratifikovani-Ukrainoyu.pdf> (дата звернення: 31.07.2024).
7. Національні законодавчі та нормативно-правові акти щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (гендерної рівності) в Україні URL: https://gender.auc.org.ua/?page_id=199 (дата звернення: 31.07.2024).
8. Опендатабот URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2023> (дата звернення: 03.08.2024).
9. Сидоренко Н. С. Перспективи розвитку гендерної політики в системі публічного управління

Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022, № 3. С. 67–70.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 30.07.2024).

11. Фромм Е. Мистецтво любові / Еріх Фромм; пер. з англ. В.Кучменко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.

12. Хабарова Т. В. Гендерна рівність та справедливість в трудовому праві *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2023. Вип. 36. С. 135–140.

13. Щербак Н. В. Міжнародні стандарти з питань гендерної рівності та їх упровадження в Україні (в умовах реформування державного правління) *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Публічне управління*. 2020, № 22. С. 116–126.

Анотація

Запорожченко О. В., Супрун А. М. Гендерна рівність: проблеми та перспективи. – Стаття.

Гендерна рівність є важливою умовою для побудови правової держави та невід'ємною складовою сучасного демократичного і гуманного суспільства. Для багатьох країн світу забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок є пріоритетним напрямком роботи державної політики. Однак у деяких країнах жінки досі суттєво обмежені у своїх правах на відміну від чоловіків. Також за даними Global Gender Gap Report 2024 року у жодній країні світу не досягнуто повної гендерної рівності. Зокрема, Україна знаходиться на 63 місці у рейтингу, заклавши гендерний розрив на 72,2%. Тому актуальним є дослідження проблем та перспектив досягнення гендерної рівності. Тож у статті проаналізовано поняття «гендерна рівність» у правовому та соціально-філософському аспектах, обґрунтовано думку, що рівний правовий статус чоловіків та жінок не має зводитися до їхньої однаковості, бо це призведе до втрати гендерної та статевої ідентичності, відчуження людини від самої себе, відмови від власної індивідуальності, розхитування підвалин інституту сім'ї, тобто матиме негативні наслідки як для окремої особи, так і для всього людства загалом. Ще наведено основні міжнародні та національні документи, які проголошують рівність чоловіків та жінок. Також визначено основні випадки порушення прав жінок в Україні, а саме: в економічній і політичній сферах та у сім'ї, – що відображено у наведених статистичних даних. А однією з головних перешкод для досягнення гендерної рівності визнано існування гендерних стереотипів. Ще запропоновано шляхи для встановлення реального рівноправ'я чоловіків та жінок, що полягають у зміні суспільної свідомості та вироблення

позитивного ставлення до гендерної рівності та правильного її розуміння за допомогою гендерного підходу в освіті, використання гендерно чутливої комунікації, пропаганди рівних прав та можливостей чоловіків та жінок засобами масової інформації.

Ключові слова: гендерна рівність, суспільна свідомість, гендерні стереотипи, маскулінність, фемінність, домашнє насилля, гендерно чутлива комунікація, гендерний підхід в освіті.

Summary

Zaporozhchenko O. V., Suprun A. M. Gender equality: problems and prospects. – Article.

Gender equality is an important condition for building a legal state and an integral component of a modern democratic and humane society. For many countries of the world, ensuring equal rights and opportunities for men and women is a priority direction of state policy. However, in some countries, women are still significantly limited in their rights, unlike men. Also, according to the Global Gender Gap Report of 2024, no country in the world has achieved full gender equality. In particular, Ukraine is in 63rd place in the rating, having closed the gender gap by 72.2%. Therefore, it is relevant to study the problems and prospects of achieving gender equality. The article analyzes the concept of “gender equality” in legal and socio-philosophical aspects, substantiates the opinion that the equal legal status of men and women should not be reduced to their sameness, because this will lead to the loss of gender and sexual identity, the alienation of a person from himself, the rejection of own individuality, shaking the foundations of the institution of the family, that is, it will have negative consequences both for an individual and for all humanity in general. The main international and national documents that proclaim the equality of men and women are also given. The main cases of violation of women's rights in Ukraine were also determined, namely: in the economic and political spheres and in the family, which is reflected in the given statistical data. And the existence of gender stereotypes is recognized as one of the main obstacles to achieving gender equality. Ways to establish real equality between men and women are also proposed, which consist in changing public consciousness and developing a positive attitude towards gender equality and its correct understanding with the help of a gender approach in education, the use of gender-sensitive communication, the promotion of equal rights and opportunities for men and women through mass information.

Key words: gender equality, social consciousness, gender stereotypes, masculinity, femininity, domestic violence, gender-sensitive communication, gender approach in education.